

Svenskerne i Sorø amt 1658-60

Af *Erling Petersen*.

Tiaaret 1650—60 var i mange henseender en ond tid for Danmark. Følgerne af Christian den Fjerdes krigeriske eventyr var langt fra forvundet, og der maatte mange aars fredelig syssel til, inden landet igen kunne komme paa fode. Armoden var stor, og en udbredt haabløshed blev følgen.

Hertil kom, at der faa aar efter Frederik den Tredies kroning indtraf voldsomme epidemier, pestagtige sygdomme, der bortrev en mængde mennesker. Heller ikke sognene i det nuværende Sorø amt gik fri, og især ramtes de to Flakkebjerg herreder haardt. Her kostede pestaarene 1652—57 flere menneskeliv end krigsaarene, der kom bagefter. I et forholdsvis lille sogn som Gunderslev var der i 1652 73 døde, og samme aar kunne præsten i Vallensved, hr. Jens Foss, afslutte kirkebogens dødeliste med at notere: „56 liig“. 1656 skrev han: „116 liig, af Kiuse bye alleene 70 liig“, og saa var antallet endda, efter hvad en senere tilføjelse oplyser, noget højere, nemlig 121 døde, men saa havde pesten ogsaa bortrevet alle folkene paa 6 gaarde i Vallensved og 2 i Kyse. I 1657 ebbede sygdommen noget ud; da var der „kun“ 44 døde i Vallensved sogn. Til gengæld rasede pesten saa meget værre i Marvede-Hyllinge sogne, der dette aar tilsammen havde 274 døde, hvilket tal formentlig svarer til omkring en

treindedel af de to sognes samlede folkemængde. — I Egeslev-magle sogn døde 56 mennesker i 1652, men i 1657 rasede pesten med øget styrke i dette sogn, og sognets præst, magister Johan Motzfeld, kunne ved nytåarstid 1658 gøre antallet af begravelser op saaledes: „Summa paa dette aars afdøde 106 personer. Gud unde dem udi jorden en sødelig huile och paa dommens dag en ærefuld opstandelse“! — I den øvrige del af amtet var dødeligheden ikke helt saa stor; højest naaede Fjenneslev med 71 og Venslev med 61 døde, mens et lille sogn som Lundforlund samtidig kun havde 3 døde. Det viste sig da ogsaa, at med aaret 1657 havde pestsygdommene raset ud.

Men før det skete, var nye ulykker væltet ind over landet. Krigens uhyggelige spøgelse havde vist sig, manet frem af en hovedløs regering, der kastede Danmark ud i en haabløs fejde mod den krigsvante svenske konge, Karl Gustav, som naturligvis ikke lod en god lejlighed gaa fra sig til at høste ny hæder paa ærens mark. — Det tør siges, at han fik billigt køb! Intet var forberedt fra dansk side, og først da krigen var erklæret, tog man fat paa forberedelserne med skansegravning langs kysterne, oprettelse af strandvagter og kørsel af proviant og den nødvendige ammunition, noget, som alt sammen blev paalagt bønderne, der bestemt ikke var meget for at efterkomme disse paabud, der for dem kun betød mere arbejde og nye byrder. Det ses af en kongelig ordre, udstedt 3. dec. 1657, at det især var bønderne i Gisselfeld birk og i Ringsted og Flakkebjerg herreder, der viste sig stridige og baade vægrede sig ved at gøre strandvagt og udføre skansegravning. Bøndernes vægring synes imidlertid ikke at være

urimelig, eftersom de jo ikke havde villet krigen og næppe heller helt havde forvundet pestens rasen.

Det var dog ikke bare bønderne, der var vrangvillige, stridige og lidet duelige. Som krigen førtes fra dansk side, viste det sig tydeligt, at udueligheden var stor overalt. Alle vegne fægtede danskerne med hælene, og Karl Gustav, der var rykket ind i Sønderjylland i august 1667, kunne, takket være den elendige danske krigsførelse, besætte Sjælland i februar 1658.

Mens hærens hovedstyrke drog mod København, spredtes resten i dagene fra den 11. til den 17. februar over den øvrige del af øen, der laa ubeskyttet og uforsvaret hen som et værgeløst bytte for besættelsesmagten, der uhindret af internationale aftaler kunne udsætte bønder og borgere for hvad som helst af nød og overlast. Der fandtes i hine tider ingen aftaler landene imellem. Uden at frygte straf og gengældelse kunne svenskerne røve og plyndre, som de fandt for godt.

Det var dog nok i første omgang værst for de egne, der blev passeret af den svenske hovedhær, haardest gik det ud over den sydlige og østlige del af Sjælland, hvorimod den vestlige og sydvestlige del, det nuværende Søro amt, maa formodes at være sluppet slideligere, for saa vidt som det i førstningen overvejende var smaa strejffpartier af det hurtige svenske rytteri og mindre besættelsesstyrker, der kom paa gæsteri. De kunne ganske vist være slemme nok, hvad præsten i Vemmelev-Hemmeshøj, hr. Anders Madsen, til fulde fik at mærke. En dag kom der til hans præstegaard en trop svenske ryttere, der fo'r frem paa det grusomste. En af rytterne skød paa hr. Anders og traf ham i ryggen med en kugle, der kilede sig fast ved rygbenet, saa lægerne ikke

kunne fjerne den. Han led store smerter, da han førtes til læge, og imens huserede svenskerne i præstegaarden og lagde den helt øde, saa præsten, da freden i Roskilde var sluttet, kun kunne vende hjem til tomme huse og gabende armod.

Tilbagetrækningen af de svenske tropper efter fredsslutningen blev et langsommeligt foretagende. I Ringsted, hvor man i 3 dage i vinteren 1658 havde nydt den store „ære“ at huse Karl Gustav, havde man i flere maaneder indkvartering af det upplandske regiment og en eskadron finner, der som de sidste drog ud af landet. En del tropper blev trukket vestpaa til indskibning i Korsør, og paa vejen dertil indkvarteredes i Slagelse, bl. a. den svenske generalstab med folk og heste, oberst Fersens brigade til fods, ialt 500 mand og 200 heste, et regiment polakker, markgreven af Baden med folk og heste samt general Wrangel og hans folk, som til trods for at de opholdt sig i Korsør, dog beholdt deres kvarterer i Slagelse. Denne indkvartering, der varede fra 7. marts til 24. april, kom til at koste Slagelse by den nette sum af 7680 rdl. (se aarb. 1953), saa man trak uden tvivl vejret lettet, da den sidste svenske soldat gik ombord i Korsør.

Men glæden og lettelsen blev af begrænset varighed. I august 1658 brød Karl Gustav den fred, han nys havde underskrevet, landsatte sin hær i Korsør og drog mod København, og det blev denne gang borgerne i Korsør, Slagelse, Sorø og Ringsted samt bønderne ved alfarvejen over Sjøland, der som de første kom til at bære krigens og besættelsens byrder. Og som den første krig var endt, saaledes begyndte den anden: med mord og plyndringer, med skæn-

den og brænden, ja, fjenden var næppe naaet i land, før han fo'r frem med de groveste midler. I en gammel beretning om landgangen i Korsør hedder det saaledes: „Der kongen af Sverige med sin krigsmagt og skibsflaade ankom her for Korsør den 7. august 1658 formiddag, klokken var 10 slet, satte armeen her i land og stod her paa tredie og fjerde dag fornemmelig med infanteri; da tog og plyndrede de hemmelig og aabenbare, hvad de havde fornødent til felthytter og andet; endog de under et skin forbød det, saa indbrød de nat og dag og tog mange borgeres formue.“

Efterladende en mindre styrke i Korsør drog hovedstyrken saa videre mod København, mens mindre styrker, de saakaldte strejffpartier, til stadighed jog omkring i landet, dels af hensyn til udskrivningerne og dels med det formaal at hindre eventuelle forsøg paa modstand mod besættelsesmagten. I reglen laa de dog i kvarter i købstæderne og drog derfra paa fouragerings- eller plyndringstogter i oplandet. Det blev følgerig købstædernes indvaanere, der til stadighed maatte bære besættelsens byrder. Aldrig saa snart var en fjendtlig styrke rykket ind i en by, før borgerne, for at undgå afbrænding af deres huse, maatte udrede en brandskat, der for Slagelses vedkommende beløb sig til 2000 rdl., mens Skelskør maatte betale 1000 og Ringsted 1200 rdl. Hertil kom de maanedlige kontributioner, der i Skelskør beløb sig til 600 rdl. og i Ringsted til 400 rdl., mens der til Slagelse stillede krav om en maanedlig kontribution paa 800 rdl. ud over de 16000 rdl., som byen i besættelsens første aar havde maattet udrede foruden de ydelser, man havde erlagt i naturalier. Nogen samlet opgørelse over Slagelses udgifter under den svenske besættelse findes vel ikke, men da byen

foruden at have en fast indkvartering ogsaa ofte maatte huse og underholde tropper paa gennemmarch, har det ganske givet ikke drejet sig om smaa penge. En saa lille by som Skelshør led ogsaa meget under den svenske besættelse. Den var, i forhold til sin størrelse stærkt belagt med indkvartering, idet obersterne Heiders og Banhows kavalleriregimenter laa her, og deres „rytterheste opaad al sæden paa marken, saa at de betog borgerne umagen at høste og at give tiende til kirken“. Det berettes, at „det haver kostet denne ringe menighed fra den 8. august 1658 og til den 1. maj 1660 at regne med indkvartering og skat i penge over 27499 rdl.“. I Ringsted, hvor ogsaa 2 regimenter til hest var indkvarteret, nemlig generalerne Bornemanns og Bannérs, der „havde delt byen og borgerskabet imellem dem og laa hos borgerne“, blev udgifterne til besættelsen anslaaet til 26503¾ rdl. foruden en del leverancer i naturalier, mens man i Korsør, der ligesom Slagelse var ramt særlig haardt, naaede op paa 81025 rdl. 1 mk. i penge, naturalier m. v. — For Sorø findes der ingen samlet opgørelse over udgifterne under krigen. Det var i det væsentlige akademiet, der kom til at bære byrderne.

Omend alle disse udskrivninger til fjendens underhold tyngede befolkningen haardt, saa var de dog intet at regne mod de udskrivninger af mandskab, som svenskerne foranstaltede for at faa udført en del befæstningsarbejder forskellige steder i landet. Korsørs borgere, der maatte slide haardt i det med deres egen bys befæstning, var vel heldigere end de fleste, Slagelse by maatte underholde og huse 60 mand, som skulle arbejde i Korsør, mens Ringsted i 14 maaneder maatte stille fra 16 til 22 mand til Køges befæstning og der-

foruden stille 2 tømmermænd, som skulle tages fra byen og have „rytter- og tømmermands mundering og lade sig bruge til stormen for København, der at lade sig opofre“. En del af disse tvangsudskrevne blev ført temmelig langt bort fra deres hjemegn. Da præsten i Aagerup-Kirkerup, Thomas Ranch, i efteraaret 1659 begravede en pige, som var død i hans sogn, oplyste han, at hun hørte hjemme i Slagelse, men havde været ved Kronborg at grave skanser. Formentlig var hun paa vej hjem, da døden indhentede hende. Ogsaa ægtkørsel og troppetransporter maatte bønderne finde sig i at udføre for svenskerne. I 1659 blev „Cidsel Klochers systems søn, Lars Andersen, føed i Kongsted, som tiente Hans Jensen i Lundforlund, siug, der hand aag soldaterne til Vordingborg, och døde i sit 14. aar“. Han blev begravet trinitatis søndag.

Det værste var dog, at svenskerne ogsaa udskrev danske bønderkarle til at gøre tjeneste i den svenske hær. Allerede under den første krig, dagen efter at de var gaaet i land ved Vordingborg, blev der givet ordre til at udskrive sjællandske bønderkarle til svensk krigstjeneste. Udskrivningerne blev indstillet den 14. marts, men genoptaget efter landgangen i Korsør. Først tog fjenden det sjællandske sognerytterregiment og derefter omtrent 2 regimenter fodfolk, ialt 1600 sjællandske bønderkarle, hvoraf de 137 var fra Antvorskov len. Oprettelsen af det ene regiment fandt sted i Slagelse under ledelse af oberst Schönleben, der senere blev byens kommandant. Mange af de udskrevne deserterede imidlertid — hvad man ikke kan fortænke dem i — saaledes var det engang lykkedes for den svenske oberst Weissenstein at faa samlet en del folk i Skelskør, men da der paa én nat undveg

84 karle, opgav han at udskibe resten, der i stedet blev sendt paa fæstningsarbejde i Korsør. Det gik ikke stort bedre med 525 karle fra Holbæk og Sorø amter; de var ved ankomsten til Korsør skrumpet ind til 239 mand. — De karle, der blev udskibet, førtes til de svenske garnisoner i Livland og Ingermanland, og kun et faatal vendte hjem fra udlændigheden. I 1668 døde i Sørbymagle en møllersvend, som var ført ud af landet af svenskerne. Det var dog lykkedes ham at undvige og komme til Stralsund, hvor han var nogle aar og fik lært møllerhaandværket. Siden havde han haft held til at komme tilbage til sit fædreland.

Mens der, som nævnt, i flere af købstæderne var indkvarteret ret omfattende kontingenter rytteri, saa indskrænkede besættelsen paa landet sig til, at der af hensyn til udskrivningerne hist og her var indkvarteret nogle kvartermestre, der i reglen havde mindre rytterafdelinger til deres raadighed, samt til de enlige beskyttelsesvagter, de saakaldte sauvegarder, der enten boede i landsbyerne eller paa herregaardene. Systemet med sauvegarderne fungerede paa den maade, at en af de højere officerer — mod en klækkelig betaling — udstedte et beskyttelsesbrev, sauvegardebrev, for den købstad, herregaard eller landsby, der anmodede om beskyttelse, og samtidig afgav en eller flere soldater til at holde sauvegardebrevet i hævd. Disse sauvegarder var som regel menige soldater eller, naar det kom højest, korporaler. Det var særdeles eftertragtet at faa en sauvegarde tildelt, omend fordelene derved ofte var mere end tvivlsom, og aldrig saa snart var svensken kommet til Sjælland, før ridefogeder,

præster og skoleherrer m. fl. styrtede af sted for at opnaa den eftertragtede beskyttelse. Allerede den 10. februar, den dag Karl Gustav gik i land ved Vordingborg, udstedte han et sauvegardebrev for Herlufsholm skole og gods — „gifwet udi woris hofwit quartier Wordingborg den 10. februari 1658“ — hvori de svenske soldater fik befaling til at afholde sig fra at plyndre og brandskatte skolen og dens gods, men i stedet yde positiv beskyttelse. Allerede dagen efter udstedelsen af dette sauvegardebrev indfandt der sig paa Herlufsholm en svensk korporal, som skulle haandhæve dets bestemmelser. Han var dog kun en udgift for skolen, der i tiden fra 11. februar til 19. april 1658 maatte betale ham 51 rdl. samt levere havre til hans hest. Da krigen atter brød ud, erhvervede rektoren paa Herlufsholm, magister Gregers Michelsen, et nyt sauvegardebrev af den svenske feltmarskal Karl Gustav Wrangel. Det hjalp dog kun lidet, idet skolen slet ikke undgik brandskatning, men flere gange maatte punge ud med store ydelser i saa vel penge som naturalier.

Ogsaa Sorø akademi sikrede sig i tide et sauvegardebrev, som kun kostede 20 rdl. Til gengæld blev sauvegarden saa meget dyrere. Karl Gustav havde nemlig tilforordnet major Anders Löscher som sauvegarde i Sorø, og han fik foræret 300 rdl. for tiden 9. august til 23. oktober 1658, hvortil kom, at han og andre svenske officerer i samme tidsrum fik udleveret 10 tdr. 5 skp. havre og 28 tdr. byg. Major Löscher fik desuden 6 lispund jern til hestebeslag og laante ydermere en hest „Sehestedt“, som han uden videre tog med sig, da han forlod Sorø.

I tiden fra Löschers afrejse til aarets udgang var der i Sorø 3 forskellige sauvegarder, som fik henholdsvis 50, 160 og 16

rdl. for deres umage, men fra 1. januar til 23. maj 1659 maatte skolen og akademiet selv holde en sauvegarde bestaaende af en korporal og 2 ryttere, som tilsammen fik 23 rdl. samt 6 rdl. 2 mk. som vederlag for tilbagegivelsen af nogle heste, som havde været borte. Forøvrigt kneb det undertiden sauvegarderne i Sorø at forliges. Ved en bestemt lejlighed drak de sig fra vid og sans, og da deres officer, Jung Curt, prøvede at tale dem til fornuft, anfaldt de ham med hug og stik, saa byens borgere maatte gribe ind for at redde hans liv (se aarb. 1923). Det ser iøvrigt ud til, at sauvegarderne i højere grad end andre af fjendens folk kom i forbindelse med befolkningen i det besatte land. De var jo trods alt en slags beskyttere, og flere steder synes de at være faldet godt til mellem de folk, de skulle beskytte. Der findes flere eksempler paa, at bønderne bad dem være faddere for deres børn, saaledes stod sauvegarden i Jystrup fadder ikke mindre end 3 gange i 1659. — Undertiden var sauvegarderne dog ogsaa part i sagen paa mindre flatterende vis. Det var bl. a. tilfældet med „salvaguardi udi Olstrup“ Knud Skiøtte, der 1660 i Venslev kirke blev udlagt som fader til Johanne Sturesdatters søn Niels. Ogsaa Johan Hansen, „en suensch rytter, som var salueguarder udi Alsted“, og Christopher Steensen, „en suendsk salvaguard, som da laa i Aunstrup“ (Valsøllille sogn), maatte finde sig i at blive hængt ud for deres synd imod det sjette bud; i Vigersted sogn blev Ferdinand, sauvegarde i Aagerup, i 1660 af Kirsten Olufsdatter i Ortved udlagt som fader til hendes søn Hans, og den 13. marts 1661, altsaa først efter krigen, udlagde Peder Thordsens pige i Ortved, Sidsel Jacobsdatter, ved sin søn Jacobs

daab „en person ved navn Abzat Polack, som var salvaguard til Jens Møllers i Ortved“.

Naturligvis opstod der ogsaa gnidninger, og mere end én sauvegarde satte livet til i krigsaarene. Om baggrunden for det, der skete en vinternat 1659 i Hylstrup (Alsted sogn), kan man kun gisne, men sognepræsten, hr. Niels Knopf, har sikkert tænkt sit, da han faa dage senere indførte følgende i kirkebogen: „25. februar begravet udi taarnet i Alsted kirke Peder Jonssen Svenske, som var salvaguarder udi Hylstrup til Jesper Druds och der samme steds af ham blev dræbt och ihjelslagen om natten imellem den 15. och 16. februar“. Ogsaa i Gimlinge blev en svensk rytter, der laa som sauvegarde i præstegaarden, dræbt, da han den 21. februar 1658 — alt-saa i den første krigs tid — var undervejs til Slagelse.

I overleverede beretninger fra den svenske besættelse af landet indtager de voldshandlinger, som fjendens soldater forøvede, en særlig fremtrædende plads. Der er ingen tvivl om, at der foruden de regulære udskrivninger, som i forvejen var tyngende for borgere og bønder, ogsaa forekom tilfælde af plyndringer og vold, som oftest foretaget af tilfældigt omstrefjendtlige soldater, der ikke undsaa sig for at gribe til grusomheder, når de fandt det fornødent for at naa, hvad de havde til hensigt.

Værst gik det jo nok ud over dem, der havde det uheld, at de boede ved alfarvej over Sjælland. Det maatte den ovenfor nævnte præst i Vemmelev-Hemmeshøj, hr. Anders Madsen, sande, thi foruden den mén og skade, fjenden havde tilføjet ham under den første krig, maatte han nu,

eftersom han boede klods op ad den vigtigste marchrute, svenskerne havde, opleve at blive udplyndret for anden gang og derpaa jaget ud af gaarden, saa „jeg haver mistet helbredden og formues middel, at jeg ved godtfolks hjælp i fejdetiden er opholdt sørgelig“. Først da krigen var til ende, kunne han vende tilbage til sin næsten ødelagte og nedbrudte præstegaard, som han end ikke havde midler til at opbygge. Han fik dog til det formaal bevilget 200 rdl. af sine kirkers midler.

Om præsten i Magleby ved Skelskør, hr. Laurits Eriksen Hirnklov, fortælles, at han ogsaa led meget under svenskerne plyndringer. Først fraranede de ham en stor part af hans formue og tvang ham dernæst til at love dem endnu en stor sum penge; det blev han saa melankolsk over, at han en dag sprang i vandet fra Skelskør bro i den hensigt at tage sig selv af dage. Han blev dog fisket op i tide, og skønt han egentlig ved sit selvmordsforsøg havde forbrudt sit embede, fik han paa universitetets anbefaling lov til at beholde det — under henvisning til hans „rygte for gudfrygtighed og stor skikkelighed i liv og levned“ og til hans „melankoliske temperament, hvilket denne tids beskaffenhed og hans formues berøvelse samt frygt for værre synes at have ikke ringe forøget“.

En tredie af egnens præster, Iver Hansen Munk i Boeslunde, tog ifølge overleveringen svenskernes plyndringer mere gemytligt. Han sagde intet til, at fjendens officerer, naar de spiste ved hans bord, stak hans sølvstøjtøj til sig, men gjorde lige-saa, da han engang var gæst hos en højtstaaende svensk officer. Paa værtens forundrede spørgsmål svarede hr. Iver, at han mente, det var god skik i Sverige, eftersom de svenske

officerer, der spiste ved hans bord, plejede at bære sig saadan ad. Sagnet fortæller, at hr. Iver derefter fik sit sølvtøj tilbage.

I Sorø, der jo havde sauvegardebrev, røvede nogle svenskere i september 1658 2 par pistoler, en sadel og 2 degener fra byens postrider, men her viste sauvegarden sig at svare til sit navn. Han vendte sine tjenere og 2 stalddrenge efter tyvene, og de „opnaaede dem udi Bringstrup og fik det fra dem igen“. Da derimod hesten „Sorte Rosenkrands“ den 18. maj 1659 tillige med flere af hofmesterens heste blev bortplyndret fra Præstehaven, fik man dem ikke igen, og de 4 heste, der i november samme aar blev stjaalet fra Sorø klostres ladegaard, saa man heller ikke mere til. Fra samme gaard bortrøvede fjenden desuden alt, hvad forpagtersken ejede og havde af smør og ost.

I Korsør blev borgerne paa det nærmeste plyndret til skindet. Saaledes angav Hans Jørgensen, at der fra ham var „fraplyndret og borttaget i skibsparter og deres indhavende varer, item korn, salt og stenkul, heste og hopper, øksen, køer, faar, svin, boskab og husgeraad“ for ialt 2227 rdl., og byens borgmester Caspar Brandt, blev „frataget, ruineret og ødelagt i sølv, penge, kobber, tin, jern, træværk, sengeklæder, linned og ulden, heste, hopper, faar, kvæg, vogne og andet husgeraad“ for den nette sum af 1179½ rdl.

Fra Agersø og Omø berettes — ifølge Garboes bog om disse øer — at hollænderne under admiral Obdam, paa vej for at undsætte København(?), havde anløbet øerne og ved den lejlighed forsynet sig med levnedsmidler. De fik paa Agersø 50 køer, 140 faar og lam og 120 svin og lovede som vederlag at skaffe øboerne kongelig gunst eller at betale dem derfor, „huilcket hand icke gjorde“; senere kom de danske

orlogsskibe og fouragerede, og de fik 30 store høveder af de bedste, 120 lam samt brød, gryn og smør. De 2 flaadere laa ialt 6 uger ved Agersø, og da svenskerne fik nys derom, maatte Agersøs indvaanere „giffue dem contributz for alle de 6 ugers tiid ungefehr, danske og hollandske flaadene laae der“. Rent galt blev det, da et dansk kaperskib fra Langeland dernæst kom til Agersø og laa der en 14 dages tid, vel-sagtens ogsaa for at fouragere. Nu sendte svenskerne 4 orlogsskibe fra Korsør til øerne, satte folk i land og foranstaltede en større plyndring. De tog kobber, tin, kakkellovne og det korn, bønderne havde paa lofterne. Paa Egholm fo'r de særlig haardt frem mod bonden, som de af en eller anden grund ville have fat i. De svenske havde forøvrigt befaling til at brænde øens gaarde og huse af, men den velhavende og indflydelsesrige borgmester i Korsør, Caspar Brandt, der jo som nævnt selv led meget under besættelsen, havde bedt om naade for øboerne hos grev Thott, der havde givet ordren, som saa blev ændret derhen, at svenskerne ikke maatte sætte ild paa, med mindre de mødte modstand derovre.

Haand i haand med plyndringerne gik naturligvis ogsaa andre former for vold. I kirkebøgerne nævnes saaledes en del piger, der har svenske fædre til deres børn, men som gør gældende, at de har været udsat for vold. Da Jens Skræders datter i Jystrup Allehelgens dag 1659 fik sin datter Maren døbt, udlagde hun til barnefader „en suensch rytter ved nafn Store Joachim, som tog hende med vold i marchen“, og i marts 1660, da Karen Kulbrænders i Valsøllille blev publice absolveret for sin synd mod det sjette bud, aflagde hun en lignende tilstaaelse. Derimod kunne Gyde Pedersdatter, da hendes søn Peder palmesøndag 1660 blev døbt,

kun fortælle, at hun var blevet voldtaget paa marken, men hun kendte ikke gerningsmanden. Sidsel Ibsdatter, der 1658 stod skrifte i Sneslev kirke, kunne dog oplyse, at voldsmanden var en svensk rytter, hvis navn hun ikke vidste, og Anne Bødkers i Snekkerup, Vigersted sogn, gav en lignende forklaring til bedste. Det var ikke alle præster, der tog disse oplysninger for gode varer. I hvert fald lod hans velærværdighed, hr. Mads Lemvig i Lundforlund-Gerlev, tydeligt sin tvivl skinne igennem, da han absolverede Birthe Olesdatter fra Gerlev, der udlagde en „ubekient tysker til barnefader, som hun sagde, der tog hende med vold paa marchen mellem Seerdrup och Gierløff“.

Det er indlysende, at der under en fjendtlig besættelse af saa lang varighed som den svenske i aarene 1658—60 givetvis maatte opstaa visse former for fredeligt samarbejde med fjenden. Det var man fra højeste sted klar over, og der blev da ogsaa efter krigen under retsopgøret taget hensyn til, hvor langt de kompromitterede var gaaet, om de havde gjort sig skyldige i gement landsforræderi.

Blandt forholdsvis uskyldige — og tilladelige — former for samarbejde maa først nævnes en vis selskabelig omgang mellem de indkvarterede svenskere og deres værter. At noget saadant virkelig fandt sted, fremgaar deraf, at svenske soldater undertiden optraadte som faddere ved danske børns daab. Mest forstaaeligt var det vel, naar præsten i Sørby-magle-Kirkerup, hr. Mads Jensen Prom, i 1658 havde en svensk feltpræst som fadder, og undskyldeligt var det vel ogsaa, om en og anden forkuet bonde saa sig tvunget til at

lade sine indkvarterede „gæster“ indskrive som faddere, naar han fik sit barn døbt. Det var uden tvivl noget saadant, der skete, da bonden Simon i Sørbymagle den 17. april 1659 holdt barnedaab. Da blev nemlig som fadder indskrevet en bøhmisk rytter ved navn Johan Franckfurt og hans kvinde Anna-Lisbeth, der begge var indkvarteret hos Simon. Formentlig har sidstnævnte insisteret paa at være fadder, for sognepræsten gjorde i kirkebogen følgende tilføjelse ved hendes navn: „Streng, ødsel og tyrannisk i sit kvarter. Natione Bohemæ. Religione Rome catholicæ. Maatte saa efter nærværende tids tilstand tilstedes, tiltog sig selv den ære, var ej heller nogen nødvendig eller høj aarsag, hende det at formene“. — At rytterkvinden var katolik turde dog have været aarsag nok til at afvise hende som fadder, men præsten har formodentlig været lige saa frygtagtig som kvarterværten Simon og ikke turdet afvise hende. Sandsynligvis har hun og hendes mand været i stand til hvad som helst.

Det skete ogsaa af og til, at danskere var faddere til svenske børn. Da en svensk rytter ved navn Niels Sørensen, som laa indkvarteret i Frankerup, den 22. januar 1660 fik sin datter Maria døbt i Egeslevmagle kirke, kunne præsten i kirkebogen oplyse, at „foruden andre aff deris eget folch (som forøvrigt ikke nævnes ved navn) var faddere: Niels Olufsen, Jens Hansen, Bodil Hanses, ligeledes Niels Olufsens quinde“. Samme præst havde forøvrigt faa uger i forvejen — 2. juledag 1659 — været kaldt til Gerdrup for at forrette daab; nævnte dag „hafde Anne Michelsdaater, nu værendis paa Gierdrup hos obrist Lodvigs tienner Hans Møller, samme steds residerende fuldmægtige, et uægte pigebarn til daaben, Maren kaldet. Anna Oluf Hansens i Tystofte bar det. Fad-

dere: Herman Salvaguarde, Oluf Hansen udi Tystofte, Niels Ladefoged ibid. her paa gaarden, samt Niels Jensen Ridefogeds quinde. Bleff christnet paa Gierdrup og udlagt til barnefader obrist Weissenstein“.

Naar denne daabsnotits her anføres i sin fulde sammenhæng, saa er det af den simple grund, at den giver oplysning om 2 forhold, — dels, at svenske og danske faddere undertiden optraadte samtidig, og dels, at barnet, hvis daab de bevidnede, var frugten af en svensk-dansk forbindelse. — Og hermed er vi ved et problem, der sikkert i krigsaarene var mere ømtaaleligt end nok saa mange svenske fadderskaber, thi som altid, naar et land besættes af en fremmed magt, forekom der ogsaa i disse aar en del tilfælde, hvor danske kvinder ikke veg tilbage for at inklade sig i et intimere forhold til de fjendtlige soldater. Der kan have været flere aarsager hertil, men den væsentligste var nok den svækkelse af moralen, som uundgaeligt fulgte i krigens spor.

Antallet af kvinder, der indlod sig med svenskere, synes dog at være ret begrænset. I Egeslevmagle sogn nævnes foruden oberst Weissensteins veninde under hele krigen kun 2, der udlagde svenske soldater som barnefædre, i Magleby var der ligeledes 3, i Venslev 2, hvoraf den ene udlagde en rytter, der laa i kvarter hos Peder Knudsen i Haarslev, i Marvede-Hyllinge var der én og ligesaa i Vallensved, hvor synderinden blev absolveret af hr. Mogens i Fodby. Fra Gunderslev sogn kendes ogsaa kun én; hun hed Karen Andersens og boede i Holløse. Hendes mand Anders Nielsen var død i foraaet 1659, og ved et skriftemaal den 29. januar 1660 udlagde hun som barnefader til sin søn Anders, der var blevet døbt

den foregaaende søndag, en „capitein Forbes“, formentlig en englænder i svensk tjeneste.

I Gyrstinge, Heininge, Taarnborg, Øde Førslev, Sneslev og Sørbymagle sogne blev der under hele krigen kun udlagt én svensker, i Gerlev 2, i Vigersted 4 og i Jystrup-Valsøllille 6, men i Alsted sogn var der alene i aaret 1660 5 kvinder ud af 7, der ved skriftemaalet udlagde svenske fædre til deres børn.

For købstædernes vedkommende laa de tilsvarende tal højere, men det hang snarere sammen med den større folkemængde end med en løsere moral. I Ringsted udlagdes under hele krigen ialt 11 svenskere. Fra Korsør, Skelskør og Sorø er kirkebøgerne gaaet tabt, og i Slagelse er de kun bevaret for St. Peders sogn og Antvorskov slot. I denne del af Slagelse var der i 1658 24 ægtefødte børn og kun 4 uægte, mens de tilsvarende tal for 1659 var 18 ægte og 12 uægte, hvoraf de 8 havde svenske fædre; i 1660 var der 24 ægte og 12 uægte, men heraf stod svenske soldater kun for 4.

Det hændte dog undertiden ogsaa, at danske piger giftede sig med svenske soldater paa lovformelig vis. Allerede under den første korte besættelse af Sjælland — eller rettere sagt i tiden mellem fredsslutningen i Roskilde og den endelige tilbagetrækning af de svenske styrker — blev pigen Maren Nielsdatter i Spjellerup viet til en korporal Hans Lodwigs, der ses at være kommet til sognet igen efter landgangen i Korsør i august 1658. I hvert fald opholdt han sig i Marvede sogn i 1660, thi den 21. marts dette aar fik han døbt en søn, Hans Christopher, som blev holdt over daaben af Maren Morten Degns i Hyllinge. Fadderne derimod var svenske, nemlig „en leutenant, laae i Hyllested, en cornet i Gimlinge

oc en quarttermester til hr. Jenses (præsten) i Wallentzued“.

Det kan ikke siges med sikkerhed, om folk i almindelighed reagerede stærkt mod de piger, der indlod sig med svenskerne, men sandsynligvis var de ikke særlig højt estimeret — i hvert fald omtalte præsten i Marvede-Hyllinge i 1660 en af dem som „en svensk hore“. Dog maa det formodes, at samtiden i det store og hele har været mildere i bedømmelsen af de kvinder, der gav sig følelser og drifter i vold, end i dommen over de landsmænd, der for vindings skyld gik fjendens ærinde. Den slags folk fandtes jo desværre ogsaa; det foreligger der adskillige vidnesbyrd om.

Den 12. december 1658 nævnes i Egeslevmagle „en jydskar ved navn Jens, som var med svensken forgangen vinter her i landet og laa indkvarteret her udi byen“. En anden jyde, Joen Svendsen, der var barnefødt i Vestjylland, var avanceret til kaptajn i den svenske hær og laa i kvarter i Slagelse, hvor han døde kort efter nytår 1659. Han var da 56 aar gammel og blev begravet i St. Peders kirke den 14. januar — „i det nørre capel“. Han synes dog at være død en naturlig død. Det var imidlertid ikke tilfældet med Christen Lauridsen, der var barnefødt i Thy, hvor han havde været gaardmand. Han havde givet sig i svensk tjeneste og var fændrik under oberst Bechers regiment, der laa i Slagelse, men blev i januar 1660 „ihjelslagen ved Peder Hansens dør af Anders Bager“. Ved begravelsen prædikede sognepræsten ved St. Mikkel's kirke, magister Peder Willadsen, over ham efter grev Thotts befaling. Det passede aabenbart ikke sognepræsten ved St. Peders kirke, magister Casper Hammer-

müller, der under begravelsesnotitsen tilføjede følgende ord af Cicero: „Inter arma silent leges“ (under krig tier lovene).

Det var dog ikke kun jyder, der gik i fjendens sold. I den lille landsby Hyllerup i St. Peders landsogn var der en gift mand ved navn Niels Christensen, som havde „giffuet sig til de suendsche och var rytter“, og en af de værste landssvigere, som huserede i Sydvestsjælland, var en underofficer fra Næstved, Hans Iversen, som, da han gik i svensk tjeneste, blev forfremmet til at „agtes lige med en ritmester“. Han havde faaet til opgave at bistaa en svensk oberst ved arbejdet med at udskrive sjællandske bønderkarle til svenske soldater, og det er indlysende, at han hverken i befolkningen eller blandt sognerytterne, som først maatte holde for, nød syn-derlig agtelse og respekt. Han blev tværtimod ualmindelig forhadet, mens han i august og september 1658 fo'r rundt i Korsør og Antvorskov len for at samle sognerytterne, et hverv, han røgtede med nidkærhed, men uden større held.

Engang han var ude i fjendens ærinde, kom han ind til en gaardmandskone i Haldager og forlangte en vogn for at køre til Antvorskov. Konen var temmelig kort for hovedet og sagde: „Vi har nu andet at tage vare end svensken!“ — Det var nemlig i høstens tid. „I skal nu ogsaa tage vare paa mig“, svarede Hans Ritmester, „vi er nu alle svenske“. Derpaa meddelte han, at han var ude for at samle sognerytterne, som førstkommende fredag skulle stille i fuld mundering i den svenske lejr foran København. Konen holdt sig dog stiv og nægtede vedblivende at give ham befordring, medmindre han kunne vise hende en skriftlig ordre derfor. Saa trak Hans Ritmester et par dokumenter frem, som var udstedt i den svenske lejr og underskrevet af Karl Gustav og regiment-

chefen, og det fik konen til at falde til føje. Mens de stod der og parlamenterede, havde der i stuen siddet 3 karle, som Hans Ritmester kendte, og om hvem han vidste, at de hørte til sognerytterne. Følgelig befalede han dem til at følge med til lejren, men idet han gik ud af stuen, raabte de, at det ville de ikke, og tilføjede, at fanden skulle følge ham, og han skulle faa skam paa sin krop, fordi han tjente svensken. Saa bad Hans Ritmester den ene karl, om han maatte laane hans rytterkjortel, men karlen sagde, at han havde ingen at laane ham, og de andre stemmede i med. Konen forbarmede sig saa over ham og laante ham sin mands brune kjole, som hun aldrig fik igen. — Hans Ritmesters virke som svenskerne haandlanger blev dog af forholdsviis kort varighed. Der var flere, som havde et godt øje til ham, og natten til den 24. oktober 1658 blev han dræbt i sit hjem i Næstved. Kort forinden var han under en køretur til Sorø blevet passet op og truet paa livet, men slap med skrækken. Gerningsmændene blev aldrig fundet, men uden tvivl var det snaphaner, der paa denne vis havde skilt sig af med en farlig modstander.

Blandt de mere fremtrædende overløbere var der ogsaa en kornet, Johan Wiedemann, om hvem det fortælles, at han ligesom Hans Ritmester havde udfoldet store anstrengelser for at udlevere de danske ryttere til svenskerne. Han blev til løn for sit forræderi gjort til svensk oberstløjtnant og deltog i stormen paa København, hvor han blev haardt saaret. Siden blev han kommandant i Korsør, og den post beholdt han til fredsslutningen i 1660. I lighed med saa mange andre svenske officerer havde han nyttet tiden og lejligheden godt og vidst at samle sig en formue i penge og sølvtøj, og da

freden var en kendsgerning, hyrede han sammen med den svenske ryttergeneral, grev Clas Thotts kvartermester, Werner, og en lybsk købmand, Heinrich Reich, en skipper i Skelskør ved navn Niels Mortensen, som skulle fragte deres „ejendele“ til Lybæk. Skibet naaede imidlertid aldrig frem, og allerede inden det afsejlede, havde Wiedemann faaet nys om, at der var noget galt; han mobiliserede i en hast den styrke, han havde hos sig paa Korsør slot, og beordrede byens borgere til at stille heste for at slæbe kanonerne fra slottet til Skelskør. Men da Wiedemann i spidsen for sine ryttere naaede frem, var skuden borte, og han saa aldrig sit gods mere. Han blev helt ude af sig selv, arresterede skipperens kone og holdt hende fangen paa Korsør slot, fordi han først og fremmest havde mistanke til hendes mand, og „gjorde en stor tumult i Skelskør blandt borgerskabet“. Samtidig benyttede han lejligheden og satte sig i besiddelse af et par Skelskør-borgeres gods, men fik herved kun ringe kompensation for den skade, han havde lidt. Kort tid efter forlod han landet med sine svenske venner.

Mens den overvejende del af befolkningen synes at have baaret de svenske plyndringer og overgreb med en vis taalmodighed og — naar det blev dem for strengt — højest søgte skov og skjul, saa var der dog ogsaa mange, der ikke uden videre ville finde sig i de vilkaar, den svenske besættelse skabte, og i stedet gik aktivt til modstand mod fremmedvældet.

Ofte var denne modstand inspireret af den øjeblikkelige situation, men til andre tider laa der nøje planlægninger og

grundige overvejelser bag, saa at fjenden blev ramt paa de mest saarbare steder. De mest omfattende aktioner blev dog foretaget i Nordsjælland og Præstø amt og skal derfor ikke omtales her. Der foreligger fra Sorø amt kun spredte efterretninger, men dog tilstrækkeligt til, at man kan konstatere tilstedeværelsen af modstandsgrupper inden for omraadet. Det synes som oftest at have været de flygtede sogneryttere, der for at undgaa svensk krigstjeneste søgte sammen i større eller mindre snaphanebander, som fra deres skjulesteder brød frem og overfaldt svenskerne og i det hele taget voldte dem afbræk og skade, naar de kunne slippe af sted med det. Naturligvis fandt svenskerne sig ikke roligt i den slags, men svarede ved at føre en ubarmhjertig kamp mod disse vovehalse, der formastede sig til at føre krig mod den uovervindelige svenske hær. Blandt disse modige mænd kan nævnes en bonde fra Sørbymagle ved navn Peder Jensen, der havde sluttet sig sammen med 8 andre og slaæet sig ned i Kastrup Storskov som snaphaner. Svenskerne fik imidlertid kundskab om, hvor de skjulte sig, og overfaldt dem ved juletid 1659. Det lykkedes nogle af dem at flygte, men flere, deriblandt Peder Jensen, blev dræbt. Hans lig blev holdt skjult i jorden, indtil krigen var forbi, og først i juni 1660, da svenskerne var paa vej ud af landet, blev han ført hjem og nedsat paa kirkegaarden i Sørbymagle.

Fra Gisselfeld, der naturligvis ogsaa var belagt med svenske tropper, fortælles, at gaarden den 21. december 1659 blev overrumplet af danske ryttere, der bemægtigede sig en del heste, som tilhørte den svenske feltmarskal Stenbock, og at dette overfald fremkaldte en blodig svensk gengældelse. Om modstandskampens risiko har præsten i Ringsted, magi-

ster Hans Pouch, sikkert vidst en hel del at fortælle, da han den 4. maj 1659 kastede jord paa „en mand, optagen for en snaphane, døde i raadhuskælderen“, men hans indførsel derom i kirkebogen er ord nok til at udmale enkeltheder i det drama, der var udspillet, før snaphanen døde.

Det ser forøvrigt ud til, at snaphanekampene begyndte ret hurtigt, efter at Karl Gustav var landet i Korsør. Allerede i november 1658 begravede præsten i Ringsted en svensk rytter ved navn Christopher, som var „skytt af snaphaner, udført hos Mads Gerres“, mens det ikke kan ses, om den „polacker, der blef stucket her paa clostret“ og begravet i september 1658, var offer for en dansk eller svensk drabsmand. Det hændte jo nemlig ogsaa, at fjenderne kom i haarene paa hinanden — saaledes begravedes den 29. november 1659 i Ringsted oberstløjtnant Glitz' dreng (tjener), og præsten kunne notere, at den arme mand var „ihjelslagen aff hans polske kocks quinde“. Derimod var det sikkert snaphaner, der havde været paa spil, da den svenske rytter Hans Seedland ved nytårstid 1659 blev skudt i Ringsted. Han blev ført til Øde Førslev og jordfæstet paa kirkegaarden der, fordi hans kompagni var indkvarteret i dette sogn.

Der er dog nok ingen tvivl om, at en del af de drab, der blev forøvet paa svenskerne, slet ikke havde med modstandskampen at gøre. Det maa sikkert ses som et udslag af hævnfølelse, naar bonden Jacob Adrian i sommeren 1660 — efter at der var sluttet fred — dræbte rigsadmiral Wrangels kvartermester og forvalter over Sæbygaards len, den tyskfødte Hans Müller, der den 11. juli blev begravet fra St. Peders kirke i Slagelse, og noget lignende var sikkert tilfældet, da den førømtalte bonde i Hylstrup ved nattetid dræbte sauve-

garden, som var indkvarteret i hans gaard. Da gerningen blev øvet midt under krigen, maatte bonden rimeligvis flygte fra hus og hjem for at undgaa svenskernes hævn. Og det var der flere, der maatte. — I Rejnstrup under Gunderslevholm gods boede ved krigsudbruddet en mand, som hed Anders Bødker. Han stammede egentlig fra Sønder Skovhuse i Øster Egesborg Sogn ved Præstø, men havde givet vornedpligten en god dag og var draget hjemmefra. Han havde saa fæstet et gadehus i Rejnstrup og sad nogenlunde godt ved det, da svenskerne faldt ind i landet. Da de paa deres strejftog kom til den ellers afsides bondeby, tog de for sig af bøndernes gods og ejendele, som de fandt for godt. Fra Anders Bødker tog de 4 svin, som han havde faaet fedet, mens de gik paa oldengang i Gunderslev skove. Ja, saa voldsomt fo'r svenskerne frem, at den arme mand „ved nattetide“ maatte rømme fra sit hus med de faa ejendele og endnu færre skillinger, han kunne redde fra fjendens haand, og søge hjem til sin fader i Sønder Skovhuse. Her kunne han imidlertid heller ikke være, hvorfor han sluttede sig til Svend Poulsen og fulgte ham paa hans togter imod svensken.

Hos provsten Ebbe Jensen Brun i Gimlinge var der under den først kortvarige svenske besættelse af Sjælland en kapellan, som hed Peder Lauridsen Skaaning. Han blev af svenskerne beskyldt for snaphaneri og drab paa en svensk rytter, der hed Daniel og laa som sauvegarde i Gimlinge præstegaard. Søndag eftermiddag den 21. februar 1658 maatte kapellanen til hest følge med sauvegarden, der skulle til Slagelse. Paa vejen tog de ind til bondefogeden Jens Nielsen i Vollerup, hvor folkene fik ordre til at hente havre til rytterens hest. Mens nu hesten satte foderet til livs, blev rytteren

og hr. Peder bænket i Jens Niensens stue, hvor de drak en kande øl eller to. Som de sad og vædede halsen, kom Mads Frandsen fra Vollerupgaard ind til dem, og da rytteren forlangte en vejviser til Slagelse, sagde Mads Frandsen, at der skulle han hen, saa de kunne følges ad, hvis han da kunne laane en hest af bondefogeden. Det kunne han godt, men da Mads Frandsen havde siddet lidt, var det, som om han betænkte sig, og han erklærede saa, at han hellere ville gå. De begav sig da paa vej alle 3, præsten og rytteren til hest og Mads Frandsen til fods, men da de nærmede sig skoven, som laa tæt ved, krævede sauvegarden, at hr. Peder skulle opkræve de penge, som endnu resterede af den kontribution, som svenskerne havde udskrevet hos beboerne i Gimlinge sogn. Det sagde præsten ja til, han turde vel næppe andet, derpaa vendte han sin hest og red hjem til Gimlinge. Mads Frandsen og sauvegarden saa' man imidlertid ikke mere til, de var og blev borte, men 3 dage efter blev der ved en kilde tæt ved Vollerup mose fundet et helt afklædt lig, som formodedes at være den svenske rytter. Det kunne dog ikke afgøres med bestemthed, da rovfugle havde hakket øjnene ud paa den døde.

Svenskerne kastede nu deres mistanke paa hr. Peder, som blev arresteret. De troede, at han og Mads Frandsen stod i ledtog med hinanden, og ved et forhør, optaget paa Antvorskov birketing den 10. august 1658, kom birkefogeden, Jørgen Andersen i Skovsø, til det resultat, at mistanken var berettiget, og dømte, at den bortrømte Mads Frandsen burde miste sin fred, fordi han havde dræbt sagesløs mand, og at hr. Peder som medvider ogsaa burde miste sin fred. Hvorvidt denne dom var paavirket af, at svenskerne igen havde mag-

ten i landet, faar staa hen. Dommen kom nemlig ikke til at staa ved magt, idet svenskerne ret hurtigt lod sagen falde og indskrænkede sig til at plage den arme præst med det for øje at presse penge af ham. Under alt dette var hr. Peder suspenderet fra sit embede og geraadede derfor i stor nød. Først da krigen var forbi, kunne han faa sagen genoptaget. I september 1660 sendte han et bønskrift til kongen, og allerede den 3. oktober fik biskop Hans Svane kongebrev om, at hr. Peder Lauridsen Skaaning atter maatte betjene sit kapellani, — og det bør maaske tilføjes, at han ved provstens død 1666 blev sognepræst i Gimlinge. Formentlig havde han intet haft at gøre med sauvegardens død.

Et andet drab, hvorover der hviler nogen mystik, blev umiddelbart før fredsslutningen begaaet i Høed skov i Valsø-lille sogn. Den dræbte var en lollandsk præstesøn fra Kettinge ved navn Anders Bredal. Han havde kæmpet tappert, baade under stormen paa København og under Nakskovs belejring og var paa rejse fra København til Fyn, da han Kristi Himmelfarts dag 1660 mødte sin skæbne. Han blev efter krigen begravet paa Valsøllille kirkegaard, og det hedder herom i kirkebogen: „1660, den 30. augusti, blev sl. Anders Pedersen Bredall, hans døde ben, som da fandtes i Møwes mose i Høed skov, optagen og var myrdet af de svenske. Povel Steensen i Osted, Rasmus Andriisen i Højberg, Christen Jensen i Oldhuset og Henning Rasmussen i Valsøllille var overværendes at tage ham op af mosen, som han laa og var myrdet“. — Nogle maaneder senere — i december 1660 — blev hans lig paa hans søskendes foranledning taget op og ført til Lolland, hvor han jordfæstedes hos faderen. Samtidig fik de udvirket, at der udgik kongeligt brev til lensmænd,

borgmestre, byfogeder m. fl., at de skulle være Anders Bredals søskende behjælpelige „udi alle maader at lade paagribe, fængsle og fængsligen anholde det sl. menneskes banemænd, ihvor de her i riget kunne betrædes“. Det var dog nok alt sammen forgæves, for da dette brev blev udstedt, var Anders Bredals banemænd sikkert over alle bjerge, for saa vidt kirkebogens oplysning, at han var „myrdt aff de suendsche“, stemte overens med virkeligheden.

Ogsaa efter at der var sluttet fred, blev der forøvet volds handlinger. Saaledes trængte et svensk strejffparti natten til den 19. juni ind paa Fodbygaard til forpagteren Poul Christensen, der blev „med it uløckelig skud omkommed“. Han sank om og sagde: „Herre Jesus annamme min aand“. Derpaa døde han.

Den 27. maj 1660 blev der sluttet fred mellem Danmark og Sverige, og de svenske tropper blev lidt efter lidt trukket ud af landet. Trods sorgen over tabet af Skaane er der ingen tvivl om, at fredsbudskabet hos borgere og bønder blev modtaget med baade glæde og lettelse, men havde krigens virkelighed været bitter, saa blev fredens virkelighed næppe bedre, thi krigen og besættelsen havde ødelagt saa meget, at der skulle mange aars arbejde til for at opbygge, hvad der var revet ned. Haardest ramt var landets vigtigste erhverv, landbruget. I Ringsted len var der endnu 25 aar efter krigens ophør mange gaarde, der laa øde, og mange jorder, der laa udyrkede hen, og i Antvorskov len saa det mange steder lige saa sørgeligt ud. I alle landsbyer grinede armoden og ødelæggelsen frem, og særlig galt var det i Slagelses umid-

delbare nærhed. Saaledes havde i St. Peders landsogn Landsgrav 4 ødegaarde, Holmstrup 4 og Hyllerup 2, og af disse 10 gaarde blev jorden kun dyrket ved de 2. I St. Mikkelss sogn var der i Skovsø 2 og i Valbyvester (St. Valby) 8 øde gaarde samt 2 bønder, der var meget forarmede; ogsaa vandmøllen laa ganske øde og afbrudt. Rent galt var det i Brorup, hvor 5 gaarde laa øde og deres jorder udyrkede; kun i den 6. gaard blev jorden dyrket trods bondens store armod. Forøvrigt var ogsaa den 7. gaard øde, men jorden blev dyrket af Brix Laursen, mølleren i Brorup vandmølle. Af de øde jorder oprettedes 1674 hovedgaarden Brorupgaard.

Antallet af ødegaarde varierede iøvrigt fra sogn til sogn og fra by til by. I Sorterup sogn var Næsby under Skoven værst medtaget med 4 ødegaarde, samme antal havde Vedbynørre i Ottestrup sogn, mens der i Kindertofte sogn kun var nogen forarmelse, ja, Hans Andersen Bek i Grøfte var endda saa forarmet, at han gik og betlede. Det samme gjorde Peder Christensen i Hallelev, skønt han havde en gaard paa 10 tdr. hartkorn, og han havde følge af sin nabo, Hans Nielsen.

I Nordrup by blev af 14 gaarde de 4 øde og forarmede „udi svenskens tid“. I Skafteløv var 3 gaarde øde, og én var afbrændt af svenskerne, et hus paa Laurids Jensens grund laa ogsaa øde og afbrudt, og Niels Jensen gik og tiggede for at skaffe føden til sig og sine. Der var i Nordrup sogn ialt 11 gaarde, der laa øde.

Det stod ogsaa ilde til i Vemmelev sogn. Her var der i Vemmelev by 4 ødegaarde, i Ormslev 6 og i Forlev 3, samt et øde hussted. Derimod slap Hemmeshøj sogn billigere, hvilket ogsaa var tilfældet med Lundforlund, mens Gerlev havde hele 7 ødegaarde. I Serdrup var vandmøllen øde og

afbrudt ligesom Ole Niensens gaard, hvis jord laa udyrket hen. I Skørpinge-Faarstrup var der ialt 7 ødegaarde, deraf de 5 i Skørpinge by.

I Gimlinge sogn var det især gaaet ud over Vemmeløse. Af byens 20 gaarde laa de 9 øde og afbrudte, og endnu en var omtrent afbrudt, hvorimod gaardene i Vollerup, Bjerup og Gimlingetorp alle var uskadte og i drift.

I Sørbymagle-Kirkerup sogne havde Rosted en og Bøstrup 2 afbrudte gaarde, mens der i Tjustrup sogn var 4 i kirkebyen og 2 i Vindstrup. Ogsaa Hammersmølle var øde og afbrændt.

I Krummerup-Fuglebjerg sogne var Flemstofte mest medtaget; her var af 6 gaarde de 3 øde, og om den daværende Kastrupgaard hedder det, at den „var øde og næsten afbrudt“.

Egeslevmagle by havde 3 ødegaarde og lige saa mange øde jorder, men haardest ramt der i sognet var Lyngby, der havde 6 ødegaarde. Forøvrigt var hele byen blevet afbrændt i 1658 og derefter forladt af beboerne. Nogle vendte vel tilbage, men i løbet af forholdsvis kort til forsvandt landsbyen helt, og af dens 12 gaarde oprettedes 1720 den nuværende Lyngbygaard.

Af samtlige sogne i Antvorskov len synes kun Gunderslev sogn at være sluppet nogenlunde gennem krigens onde aar, idet der i matriklen af 1662 ikke nævnes en eneste ødegaard.

I Korsør len var antallet af ødegaarde noget lavere end i nabolenet, men ogsaa her skiftede det fra sogn til sogn. Der var i Haarslev-Ting Jellinge ialt kun 3 ødegaarde, de 2 i Ting Jellinge og den ene i Sønder Jellinge, men hertil kom, at hvad der fandtes af skov i Haarslev, var saa forhugget, at

det ikke mere var muligt at finde et ærligt stykke tømmer. I Tornemark var der 2 ødegaarde og i Kvislemark én. Valensved by havde 6 øde og delvis afbrudte gaarde, men de stammede fra pestaarene før krigen, og i Kyse, hvor 2 gaarde blev folketomme under pesten, var der efter krigen ingen ødegaarde, mens Saltøby havde 3 og Fodby 4. — Af Menstrups 27 gaarde var de 11 øde, mens der i Spjellerup kun var 2, men hovedparten af dem var sikkert lagt øde i pestens tid.

De landsbyer, der laa i nærheden af Korsør og Skelskør, synes mest medtagne af krigens hærgen. I Taarnborg sogn havde Frølund 3, Tjæreby 5 og Hulby 4 ødegaarde. I Halseby omtales en gaard som „øde“, afbrudt af de svenske“, men jorden blev dog dyrket — af sognepræsten hr. Hans Hermansen. — Ogsaa Boeslunde havde lidt meget; kun Torpe og Tranderup var uden ødegaarde, mens der i de øvrige 6 byer var ialt 15 øde og afbrudte gaarde.

I Tjæreby sogn var der ialt 17 ødegaarde, og heraf laa de 8 i Lundby, mens nabosognet Magleby kun havde 2 ødegaarde i det hele. Længere mod øst var der færre ødegaarde. Sønder Bjærge og Bøgelunde var helt fri, Ørslev, Stubberup og Sibberup ligesaa, mens der paa Glænø var 6 ødegaarde. I Venslev, Rude, Sterrede, Olstrup og Syllinge var alle gaarde i drift, og i det hele taget synes Trolholm og Snedinge godser at være sluppet nogenlunde gennem den onde tid. Antallet af ødegaarde var i hvert fald særlig lavt inden for deres omraade.

Det var dog ikke bare bøndernes gaarde, der blev berørt af krigen. Ogsaa herregaardene led stor skade, oftest fordi de indkvarterede soldater var temmelig haardhændede og

hensynsløse. Saltø, der jo var Corfitz Ulfeldts ejendom, blev trods ejerens nære forbindelse med svenskerne, flere gange belempret med en talstærk svensk indkvartering. Allerede i november 1658 udfærdigede svenskerne et brev om underhold fra Saltø til det Bannérske regiment, der i omtrent 5 uger holdt strandvagt ved Karrebæksminde, men havde standkvarter i Aaderup ved Næstved, og den 31. december ankom oberst Fröhling med sit regiment til Saltø, og obersten selv, en major, en ritmester og en feltpræst med tjenere og vagtmandskab, 35 personer ialt, tog ophold paa gaarden. Senere kom en oberst Planting med stab, og denne indkvartering varede til 29. september 1659. Umiddelbart derefter fik Saltø indkvartering af tyske tropper; det var fyrsten af Hessen-Darmstadt med sit regiment, og han og hans stab, 80—90 personer, slog sig ned paa Saltø og blev der, til den 7. juli 1660, halvanden maaned efter fredsslutningen, trak sig ud af landet. Det fremgaar af slottets regnskaber, at baade tyskere og svenskere fjernede adskilligt fra gaarden og ødelagde ikke saa lidt; efter krigen maatte der opsættes en ny svale i borggaarden og en ny trappe til gemakkerne i hovedbygningen. — Fra Gisselfeld fortælles, at da svenskerne drog bort fra slottet, fandtes der næsten ikke ét helt vindue i hovedbygningen, og gulve, lofter og døre var saa ramponeerede, at „gemakkerne overalt ganske øde og aabne befandt^s“; et taarnur var ødelagt, fiskerierne, der var anlagt ved Gisselfeld, var i den ynkeligste forfatning, og i skovene var størsteparten af vildtet nedskudt, hvortil kom, at skovene var stærkt forhuggede.

I byerne var ødelæggelserne ogsaa meget store. Der fandtes saaledes i Slagelse 115 øde, nedbrudte eller afbrændte

gaarde og boliger, og der var 226 husarme folk, som ikke havde det, de kunne hælde deres hoved til. I Skelskør var af 184 ejendomme 14 gaarde og 56 boliger dels ruinerede og dels øde, mens 8 boliger var afbrændte, og i Ringsted var af 120 borgerhjem kun de 50 i stand til at klare sig, resten var henvist til at opretholde livet ved betlen (!) eller andre tilfældigt fortjente skillinger. I Korsør blev 9 af de største og bedste gaarde helt eller delvist nedbrudt og materialerne anvendt ved byens befæstning, og hertil kom, at en del mindre gaarde og huse ligeledes var nedbrudte eller ødelagte.

Det siger sig selv, at som forholdene tegnede sig, maatte jammerklagerne og veraabene indtage en fremtrædende plads i de indberetninger, som efter krigen indsendtes til regeringen. Alt blev malet sort i sort, og undertiden synes ophavsmændene til disse indberetninger bevidst at have brugt de mørke farver, selvfølgelig i den hensigt at opnaa mildnelser og lettelser i skatter og afgifter, indtil en delvis eller fuldstændig genopbygning havde fundet sted. Om man opnaaede det, man tilsigtede, er vel tvivlsomt, thi kronen var selv i bundløs gæld og maatte for at redde sig nogenlunde ud af den sælge løs af krongodset. Derved fandt der, ogsaa inden for det nuværende Sorø amts omraade, en del ejerskifter sted, som ændrede godstilhørsforholdet for ikke saa faa bønders vedkommende, bl. a. kan det nævnes, at hele det gamle Kyse gods, der før krigen var lagt hen til underhold for professorerne ved Sorø Akademi, efterhaanden overdroges til kronens kreditorer eller solgtes til stedlige godsejere. Ogsaa paa anden vis fandt der ændringer sted, idet den gamle administrative inddeling i len blev ophævet og erstattet af en opdeling i amter, hvorved de gamle len Ringsted

kloster, Sorø kloster, Antvorskov slot, Korsør slot og Saltø slot omdannedes til Ringsted amt, omfattende Ringsted herred, Sorø amt, der bestod af Alsted herred, Antvorskov amt, der omfattede en del af Slagelse herred samt dele af de 2 Flakkebjerg herreder, Korsør amt, der bestod af de resterende sogne i Slagelse og Vester Flakkebjerg herreder og nogle sogne i Øster Flakkebjerg herred, samt det lille Saltø amt, der omfattede nogle faa sogne i sidstnævnte herred og og Skelby sogn i Tybjerg herred, og som allerede 1670 blev lagt sammen med Korsør amt.

Disse foranstaltninger maa betragtes som led i den skelsættende omordning af administrationen og statsstyret, som var en naturlig følge af omvæltningen i 1660 og en nødvendig forudsætning for, at landet igen kunne komme paa fode efter en krig, der havde raset saa længe og selv i den mest afsides krog af landet sat sig saa dybe spor, at der skulle mange aars slid til for at faa bygget op, hvad der var revet ned.

K I L D E R :

Sorø amts aarbøger 1913, 1938, 1943 og 1953. — Præstø amts aarbog 1912. — Fra arkiv og museum I. — Kirkehist. saml. 2. V. og 7. II. — Arnskov: Bogen om Slagelse. 1931. — F. L. la Cours bøger om Korsør (1925), Skelskør (1932) og Sorø (1938). — Bernholm: Antvorskov. 1942. — Rasmussen: Gisselfeld 1868. — Severin Kjær: Svend Poulsen og snaphanerne. 1892. — Rs. Nielsen: Næstved købstads historie IV. 1932. — Historisk Tidsskr. 11, I. — Traps Sorø amt. V. udg. 1954. — Askgaard og Olsen: En kamp for livet. 1958. — Danske herregaarde ved 1920.

Kirkebøger for Vallensved, Marvede-Hyllinge, Gunderslev, Sørby-magle, Hyllested, Venslev, Egeslevmagle, Taarnborg, Heininge, Lundforlund-Gerlev, Vigerslev-Kværkeby, Jystrup-Valsølille, Førsløv-Sneslev, Gyrtstinge-Flinterup, Alsted-Fjenneslev, Ringsted og Slagelse St. Peders sogn (Landsarkivet). Matriklen af 1662 for Korsør og Antvorskov len (Rigsarkivet).